

स्नातकोत्तरपरीक्षापाठ्यक्रमः
POST GRADUATE EXAMINATION SYLLABUS
एम्.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A.-Jyotirvigyan

(Programme Code – MA-JYV)

C.B.C.S.

विकल्पाधारितक्रेडिटप्रणाली
2022-2023

(ज्योतिष-ज्योतिर्विज्ञानविभागः)

वेद-वेदाङ्ग-साहित्यसङ्कायः

Faculty of Ved Vedang Evam Sahitya

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः

MAHARSHI PANINI SANSKRIT EVAM VEDIC VISHWAVIDYALAYA

देवासमार्गः, उज्जयिनी (मध्यप्रदेशः) भारतम्, पिन - 456010, दूरभाषः - (0734) 2526044

Email:- regpsvmp@rediffmail.com, Website:- www.mpsvv.ac.in

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (-)

महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय, उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञान- स्नातकोत्तरपरीक्षापाठ्यक्रमः

(Programme Code – MA-JYV)

(सी.बी.सी.एस.)

नियमावली

1. पाठ्यक्रमस्वरूपम्-

अयं द्विवार्षिकः पाठ्यक्रमः चतुर्षु सत्रार्थेषु विभक्तो भविष्यति। पाठ्यक्रमेऽस्मिन् प्रतिसत्रार्द्धे षट् पत्राणि भविष्यन्ति। तेषु चत्वारि प्रश्नपत्राणि मूलविषयसम्बद्धानि अनिवार्याणि सन्ति। पञ्चमं पत्रं वैकल्पिकं (CBCS) विद्यते, यत्र त्रयविषयाः वैकल्पत्वेन प्रदत्ताः सन्ति। तत्र छात्राः स्वेच्छया किमप्येकं पत्रं चित्वा अध्येतुं शक्नुवन्ति। षष्ठं प्रश्नपत्रं सम्प्रेषणकौशलस्य समूहचर्चायाश्च कृते निर्धारितं विद्यते। तृतीयसत्रार्थे षष्ठे प्रश्नपत्रे परियोजनाकार्यं विकल्पेन गृहीतुं शक्यते। तत्र परियोजनाकार्ये अनुवादः पाण्डुलिपिसम्पादनं प्रशिक्षणकार्यं सर्वेक्षणं कार्यस्थलप्रशिक्षणं वा कर्तुं शक्यते। चतुर्थसत्रार्द्धे षष्ठे प्रश्नपत्रे लघुशोधप्रबन्धलेखनं विकल्पेन स्वीकर्तुं शक्यते। पाठ्यक्रमे प्रतिपत्रं पूर्णाङ्काः शताङ्काः(100) निर्धारिताः। तेषु चत्वारिंशदङ्कानाम्(40) आन्तरिकं मूल्याङ्कनं भविष्यति। एवञ्च षष्टि(60) अङ्कानां बाह्यपरीक्षा(सैद्धान्तिकपरीक्षा) भविष्यति।

2. परीक्षायोजना माध्यमञ्च -

- एम.ए.(ज्योतिर्विज्ञानम्) परीक्षा हिन्दी/संस्कृतभाषायां भविष्यति। परियोजना प्रतिवेदनं/लघुशोधप्रबन्धश्च हिन्दी/संस्कृतभाषायां भविष्यति।

3. प्रवेशार्हता -

- विश्वविद्यालयअनुदानआयोगनवदेहलीद्वारा मान्यताप्राप्त विश्वविद्यालयेन/संस्थानेन (कस्मिन्नपि विषये) स्नातकपरीक्षोत्तीर्णः छात्रः प्रवेशार्हः भविष्यति।

4. प्रश्नपत्र निर्माण योजना -

- निम्नानुसारं त्रिविधाः प्रश्नाः भविष्यन्ति। तत्र प्रत्येकप्रश्ने एको विकल्पोऽनिवार्यः।

क्रमः	प्रश्नप्रकारः	प्रश्नसंख्या	अंकः	योगः
1	बहुविकल्पीयाप्रश्नाः	5	1	5
2	लघुत्तरीयप्रश्नाः	5	3	15
3	दीर्घोत्तरीयप्रश्नाः	5	8	40
4	आन्तरिकमूल्याङ्कनम्	1	40	40
5	योगः	.....	.....	100

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

5. ग्रेडिंगपद्धति: श्रेणीनिर्धारणञ्च-

- एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानपरीक्षायां परीक्षाफलप्रकाशने ग्रेडिंगपद्धते: अनुसरणं करिष्यते। चतुर्णामिव सत्रार्थानां परिणामानामाधारेण श्रेणीनिर्धारणं भविष्यति।

CONVERSION OF MARKS INTO GRADE AND GRADE POINT			
MARKS OBTAINED	GRADE	GRADE POINT	DESCRIPTION
Above 90%	O	10	Outstanding
80.1 to 90% Marks	A+	9	Excellent
70.1 to 80% Marks	A	8	Very Good
60.1 to 70% Marks	B+	7	Good
55.1 to 60% Marks	B	6	Above Average
50 to 55% Marks	C	5	Average
<50% Marks	F	0	Dropped

Division	Criterion
First Division with Distinction	The candidate has earned minimum number of credits required for the award of degree in the first attempt with CGPA of 8.00 or above
First Division	The candidate has earned minimum number of credits required for the award of degree with CGPA of 6.50 or above
Second Division	The candidate has earned minimum number of credits required for the award of degree with CGPA of 5.00 or above but less than 6.50
Pass Division	The candidate has earned minimum number of credits required for the award of degree with CGPA of 4.00 or above but less than 5.00

Equivalent Percentage= CGPA X 10

The Maximum Marks per paper is fixed at 100
(If it is less or more than 100, convert it into 100 for grading)

Cumulative Grade Point Average

Based on the grades obtained in all the subjects registered for by a student, his or her cumulative Grade point Average Semester Grade Point Average (SGPA), Yearly Grade point average (YGPA), and Cumulative Grade Point Average (CGPA) is

ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

calculated as follows:

$$\text{SGPA/YGPA/CGPA} = \frac{\text{(No. of credits * Grade Point)}}{\text{No. of Credits}}$$

SGPA/YGPA/CGPA is rounded off to the decimal Place.

6. शुल्कराशि: -

- छात्रेभ्यः प्रवेश-परीक्षा-अन्यशुल्कनिर्धारणं विश्वविद्यालयस्य अध्यादेशप्रावधानेन भविष्यति । कालान्तराले अपेक्षित संशोधनमपि भविष्यति ।

7. परीक्षा संचालनं एवं उपाधिपात्रता -

- प्रस्तुतपाठ्यक्रमस्य परीक्षासंचालनं विश्वविद्यालयाध्यादेशे विहितेन प्रावधानेन भविष्यति । उक्तस्नातकोत्तरपरीक्षा उत्तीर्णानन्तरं “एम्.ए.-ज्योतिर्विज्ञानम्” इति उपाधिः प्रदाष्यति ।

-XXX-

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजसूय (राजसूय)

एम्.ए.ज्योतिर्विज्ञान-सत्रार्द्धपरीक्षापाठ्यक्रमः

M.A. Jyotirvigyan Syllabus

(Programme Code – MA-JYV)

प्रथमसत्रार्द्धः

2022-23

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः देवासमार्गः, उज्जयिनी (म.प्र.) 456010

अणुसङ्केतः - regpsvtmp@rediffmail.com, अन्तर्जालपुटम्- www.mpsvv.ac.in

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

स्नातकोत्तरपरीक्षा -कार्यक्रमः
(एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्)
(Programme Code – MA-JYV)
(सी.बी.सी.एस.)
परीक्षा-योजना
प्रथमसत्रार्द्धः

विषयकूटः	पाठ्यक्रम-कूटः	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	पाठ्यक्रमस्य क्रेडिटमानम्	प्रतिसप्ताह-अध्ययनहोरा	बाह्य परीक्षा	आन्तरिक-मूल्यांकनम्	पूर्णांकः
VVJY101	CC 1	ज्योतिर्गणितम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY102	CC 2	फलितज्योतिषम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY103	CC 3	पञ्चाङ्ग विमर्शः	05	5Hrs	60	40	100
VVJY104	CC 4	सामुद्रिक- प्रश्न - शकुनशास्त्रञ्च	05	5Hrs	60	40	100
VVYG101	EC योगः	योगस्य आधारभूततत्त्वम्	05	5Hrs	60	40	100
VVVS102	EC वास्तुशास्त्रम्	प्रारम्भिक वास्तुशास्त्रम्					
ARSN104	EC संस्कृतम्	पुराणेतिहासः					
	CS(I)	सम्प्रेषणकौशलः (Communication skills)	03	3Hrs	----- ----	60	60
	GD (I)	समूहचर्चा (प्रायोगिकम्) (GROUP DISCUSSION)	02	2Hrs	----- ----	40	40
		योगाङ्कः	30	30			600

Note- CORE COURSE (CC)
 ELECTIVE COURSE (EC)
 Communication skills (CS)
 GROUP DISCUSSION (GD)

1. विषयसमूहः CC1, CC2, CC3, CC4, अनिवार्यमस्ति ।
2. विषयसमूहे EC छात्रः कमपि एकं विषयं चयनं कर्तुं शक्यते ।
3. कम्युनिकेशन स्किल्स तथा ग्रुप डिस्कशन सर्वेषां कृते अनिवार्यमस्ति।

विभागाध्यक्ष
 ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
 महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
 उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

प्रथमसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC1	विषयकूटः VVJY101	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	ज्योतिर्गणितम्, प्रथमप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	विश्वविद्यालयानुदानायोगनवदेहलीद्वारा प्राप्तमान्यता विश्वविद्यालयस्य/संस्थानस्य शास्त्रिपरीक्षोत्तीर्णः तत्समपरीक्षोत्तीर्णो वा छात्रः प्रवेष्टुमर्हति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ सूर्योदयादिसम्बन्धिगणितज्ञानं स्वयमेव भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	ज्योतिर्विज्ञानस्य उद्गमः एवं विकासः ज्योतिषस्य शाब्दिकव्युत्पत्तिः, ज्योतिषशास्त्रस्य परिभाषा, शङ्करबालकृष्णदीक्षितकृत कालवर्गीकरणम्, नेमिचन्द्रशास्त्रीकृत कालवर्गीकरणम्, अन्धकारकालस्यावधारणा एवं खण्डनम्, वैदिकवाङ्मये, वेदाङ्गेषु, रामायणे, महाभारते, पुराणेषु च ज्योतिषम् ।	12
02	त्रिस्कन्धज्योतिषस्य परिचयः, भारतीयज्योतिषस्य प्राचीनता विषयकं विदुषां मतम्, वेदाङ्गेषु ज्योतिषस्य स्थानम् । ज्योतिषशास्त्रस्य प्रासङ्गिकता ।	12
03	भचक्रे राशि-नक्षत्रयोः गणितीय विभागः, भूकेन्द्रिक-सूर्यकेन्द्रिककक्षाक्रमः, ज्योतिर्वैज्ञानिकपरिभाषा (वृत्त-उन्नतांश-नतांश-शङ्कु-ऋतु-मास-लग्नादिभावानां परिभाषा, वृत्त-गोल-गर्भीयसूत्र-पृष्ठीयसूत्र-खस्वस्तिक-दिगंश-विषुवत् रेखा-विषुवत् वृत्त-क्षितिजवृत्त-उन्मण्डल-क्रान्ति-शर-उत्तरायण-दक्षिणायन-भोग-शर-सम्पातबिन्दु-योगतारा) । डॉ. मोहनगुप्तस्य पलभा सूत्रं सोपपत्तिः प्रयोगः ।	12
04	कालगणना – त्रुटितः ब्रह्मायुपर्यन्तं, स्थानीय सूर्यघटी, मध्यम एवं मानकघटी, ग्रीनविचसमयः तथा कालपरिवर्तनं, अक्षांशदेशान्तरञ्च, अयनांशसाधनं (ग्रहलाघवीयं, चित्रापक्षीयं) ।	12
05	चर-चरखण्ड-दिनमान-वेदान्तर-सूर्योदय एवं सूर्यास्तसाधनं (चरसारिणी, चरसूत्रं एवं चरखण्डविधिः) ।	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
रज्जैन (न.प्र.)

पाठ्यपुस्तक संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशासितपुस्तकानि -

1. भारतीय ज्योतिष डॉ. नेमिचन्द्र शास्त्री, भारतीय ज्ञानपीठ, नई दिल्ली
2. गोल परिभाषा डॉ. कामेश्वर उपाध्याय, चौखम्बा प्रकाशन, वाराणसी
3. Table of Ascendant: M.K. Lahri Astro Research Bureau Calcutta.
4. बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम् श्री गणेशदत्त पाठक, सावित्री ठाकुर प्रकाशन, वाराणसी
5. Lahiri's Indian Ephemeris of planets position According to 'Nirayan' of sidereal system for current year.N.C. Lahiri Astro Research Bureau Calcutta.
6. गोल परिभाषा पं. सीताराम झा., पं. सीताराम पुस्तकालय, चोगभा, बहेरा, दरभङ्गा
7. ज्योतिषशास्त्र डॉ. कामेश्वर उपाध्याय, त्रिस्कन्ध ज्योतिषम् प्रकाशन, वाराणसी
8. बृहज्जातक वराहमिहिर, चौखम्बा संस्कृत सिरीज, वाराणसी

अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-

1- Sanskrit.inira.fr/

2. learnsanskrit.cc/index

3.sanskrit.samskrutam.com

4.swayam.gov.in

भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्कः 100

सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्कः (CCE): 40

विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60

समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम्

सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):

Assignment/प्रस्तुतीकरणम्

पूर्णाङ्कः 40

अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05

5×1=5

अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)

5×3=15

अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)

5×8=40
पूर्णाङ्कः -60

योगः

100

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

प्रथमसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC2	विषयकूटः VVJY102	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	फलितज्योतिषम्, द्वितीयप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	विश्वविद्यालयानुदानायोगनवदेहलीद्वारा प्राप्तमान्यता विश्वविद्यालयस्य/संस्थानस्य शास्त्रिपरीक्षोत्तीर्णः तत्समपरीक्षोत्तीर्णो वा छात्रः प्रवेष्टुमर्हति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ फलितनियमस्याधारभूतं ज्ञानं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	जातकपारिजातम् प्रथमोऽध्यायः - राशिशीलाध्यायः (राशीनाम्-स्वरूप-स्थान-संज्ञा-बल-दशवर्ग-भावादिनां परिचयः)	12
02	जातकपारिजातम् द्वितीयोऽध्यायः - ग्रहाणांस्वरूपगुणभेदाध्यायः (ग्रहाणां स्वरूप-स्थान-संज्ञा-बल-अवस्था-ग्रहमैत्रीत्यादीनां विचारणीयविषयः)	12
03	जातकपारिजातम् षष्ठतमोऽध्यायः - जातकभंगाध्यायः (राजयोगभङ्ग-रेका-दारिद्र्य-भिक्षुकान्धाङ्गदोष-विविधरोगादि योगाः)	12
04	लघुपाराशरी प्रथमोऽध्यायः - संज्ञाध्यायः (ग्रहाणां शुभाशुभकारकत्वं, भावेशानां फलकथनम्, दृष्टिः, केन्द्राधिपत्यदोषश्च) द्वितीयोऽध्यायः - योगफलाध्यायः (विविधयोगवर्णनं तथा फलपाककालः)	12
05	लघुपाराशरी तृतीयोऽध्यायः - आयुर्दायाध्यायः (मारकविचारः) चतुर्थोऽध्यायः - दशाफलाध्यायः (दशाफलपाककाल विचार) पञ्चमोऽध्यायः - मिश्रफलाध्यायः (शुक्र-शनिदशयोः विशेषः)	12

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तक संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशासितपुस्तकानि -

1. जातकपारिजात वैद्यनाथ - पं. कपिलेश्वर शास्त्री, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी।
2. लघुपाराशरी पराशर, टीकाकार: डॉ. उमेशपुरी ज्ञानेश्वर, रणधीर प्रकाशन, हरिद्वार।

अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-

1- Sanskrit.inira.fr/

2. learnsanskrit.cc/index

3.sanskrit.samskrutam.com

4.swayam.gov.in

भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्काः 100

सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40

विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60

समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम्

सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):

Assignment/प्रस्तुतीकरणम्

पूर्णाङ्काः 40

अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05

5×1=5

अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)

5×3=15

अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)

5×8=40

पूर्णाङ्कः -60

योगः

100

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौली (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)
प्रथमसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC3	विषयकूटः VVJY103	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	पञ्चाङ्गविमर्शः, तृतीयप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	विश्वविद्यालयानुदानायोगनवदेहलीद्वारा प्राप्तमान्यता विश्वविद्यालयस्य/संस्थानस्य शास्त्रिपरीक्षोत्तीर्णः तत्समपरीक्षोत्तीर्णो वा छात्रः प्रवेष्टुमर्हति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ पञ्चाङ्ग-व्रतपर्यादिविषये निर्णयः सुलभः भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः- 35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	पञ्चाङ्गपरिचयः (तिथिवारनक्षत्रयोगकरणानि) परिभाषा, प्रकारः, फलविचारः ।	12
02	सम्बन्धपरिचयः (सृष्ट्यादि-मन्वादि-युधिष्ठिर-कलि-महावीरनिर्वाण-बौद्ध-विक्रम-शालिवाहन-मिस्त्री-चीनी-ग्रीक-जूलियन-ग्रेगोरियन-हिजरी-फसली-राष्ट्रीयशकाब्दाः) ख्रीष्टाब्दिनाङ्कतः वारज्ञानम् ।	12
03	पञ्चाङ्गसम्प्रदायः <ul style="list-style-type: none"> ● सौर-ब्राह्म-आर्य-ग्रहलाघवीय-मकरंदीय-चित्रापक्षीयाः । ● प्रचलित प्राच्यप्रतिष्ठितपञ्चाङ्गाणां तथा पञ्चाङ्गकाराणां परिचयः । ● वेंकटेशशताब्दीपञ्चाङ्ग-विश्व 	12
04	लघुपाराशरी प्रथमोऽध्यायः - संज्ञाध्यायः (ग्रहाणां शुभाशुभकारकत्वं, भावेशानां फलकथनम्, दृष्टिः, केन्द्राधिपत्यदोषश्च)	12

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

		द्वितीयोऽध्यायः - योगफलाध्यायः (विविधयोगवर्णनं तथा फलपाककालः)	
05	लघुपाराशरी	तृतीयोऽध्यायः - आयुर्दायाध्यायः (मारकविचारः) चतुर्थोऽध्यायः - दशाफलाध्यायः (दशाफलपाककाल विचार) पञ्चमोऽध्यायः - मिश्रफलाध्यायः (शुक्र-शनिदशयोः विशेषः)	12
भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्			
पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्			
अनुशासितपुस्तकानि -			
<ol style="list-style-type: none"> ज्योतिर्विदाभरण- कालिदास, व्याख्या- प्रो. रामचंद्र पाण्डेय, मोतीलाल वाराणसी दास, वाराणसी, भारतीय ज्योतिष, शंकरबालकृष्ण दीक्षित, उत्तर प्रदेश हिन्दी संस्थान, लखनऊ, तिथि निर्णय के प्रमुख सिद्धांत एवं विशिष्ट तिथि पर्व निर्णय, डॉ. विकास शर्मा, हंसा प्रकाशन, जयपुर 			
अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रमः-			
<ol style="list-style-type: none"> 1- Sanskrit.inira.fr/ 2. learnsanskrit.cc/index 3.sanskrit.samskrutam.com 4.swayam.gov.in 			
भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधिः			
पूर्णाङ्काः	100		
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40		
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60		
समयः	03:00 होरा		
आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40	
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5	
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15	
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60	
	योगः	100	

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
 महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
 उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

प्रथमसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC4	विषयकूटः VVJY104	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	सामुद्रिक-प्रश्न-शकुनशास्त्रञ्च, चतुर्थप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	विश्वविद्यालयानुदानायोगनवदेहलीद्वारा प्राप्तमान्यता विश्वविद्यालयस्य/संस्थानस्य शास्त्रिपरीक्षोत्तीर्णः तत्समपरीक्षोत्तीर्णो वा छात्रः प्रवेष्टुमर्हति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ हस्तरेखा-प्रश्नकुण्डल्यादिविषये विशिष्टज्ञानं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	सचित्रसामुद्रिकरहस्यम्- पूर्वाद्धम्- (नखशिखलक्षणं, स्त्रीलक्षणं, तिलवर्णनं, शशकादि पुरुषभेदः, पद्मिन्यादिस्त्रीभेदः, बालकानां सामुद्रिकचिह्नं, बालारिष्टः, सधवा-विधवालक्षणं, पैशाचिक-देवचिह्नञ्च) ।	12
02	सचित्रसामुद्रिकरहस्यम्- उत्तराद्धम्- (रेखापरिचयः, रेखादर्शननियमः, राजयोगः, विविधरेखाविचारः, विविधयोगाः)	12
03	षट्पञ्चाशिकाध्यायः - 1,2,3,4 - प्रश्नशास्त्रे केन्द्रस्थानात् विचारणीयविषयः, भावफलं, नष्टवस्तुविचारः, धातु-मूल-जीवविचारः, शत्रुगामगमः, जयपराजयविचारः, शुभाशुभयोगाः, स्वास्थ्यज्ञानञ्च ।	12
04	षट्पञ्चाशिकाध्यायः - 5,6,7 - (प्रवासचिन्ता, चौरज्ञानं, गर्भ-सन्तानविचारः, वर्षाप्रश्नाः)	12
05	वसन्तराजशाकुनम् - मत्स्यपुराण - छिकाप्रकरणम् । अध्यायः - 241 (अङ्गस्फुरणम्) । अध्यायः - 242 (स्वप्नविवेकः) । अध्यायः - 243 (शुभाशुभशाकुननिरूपणम्) ।	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राज्जैन (म.प्र.)

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्		
पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्		
<p>अनुशासितपुस्तकानि -</p> <p>1 सचित्र सामुद्रिक रहस्य - कालिकाप्रसाद - ज्योतिष प्रकाशन, वाराणसी।</p> <p>2 षट्पञ्चाशिका - आचार्य पृथुयशा - चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।</p> <p>3 वसन्तराजशाकुन - वसन्तराज - खेमराज श्रीकृष्णदास, मुम्बई।</p> <p>4 मत्स्यपुराण - वेदव्यास - गीताप्रेस, गोरखपुर।</p> <p>5 हस्तसञ्जीवन- मेघविजय - डॉ. सुरेश चन्द्र मिश्र, रंजन पब्लिकेशन्स, नईदिल्ली।</p>		
<p>अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-</p> <p>1- Sanskrit.inira.fr/</p> <p>2. learnsanskrit.cc/index</p> <p>3.sanskrit.samskrutam.com</p> <p>4.swayam.gov.in</p>		
भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:		
पूर्णाङ्काः	100	
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40	
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60	
समयः	03:00	होरा
आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभाग: अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभाग: ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभाग: स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौदन (म.प्र.)

एम्.ए.ज्योतिर्विज्ञान-सत्रार्द्धपरीक्षापाठ्यक्रमः

(Programme Code – MA-JYV)

द्वितीयसत्रार्द्धः

2022-23

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः देवासमार्गः, उज्जयिनी (म.प्र.) 456010

दूरभाषः- (0734) 2526044, दूरप्रेषः- (0734) 2524845

अणुसङ्केतः - regpsvtmp@rediffmail.com, अन्तर्जालपुटम्- www.mpsvv.ac.in

दिभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

स्नातकोत्तर परीक्षा कार्यक्रमः
(एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्)
(Programme Code – MA-JYV)
(सी.बी.सी.एस.)
परीक्षा-योजना
द्वितीयसत्रार्द्धः

विषयकूटः	पाठ्यक्रम-कूटः	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	पाठ्यक्रमस्य क्रेडिटमानम्	प्रतिसप्ताह-अध्ययनहोरा	बाह्य परीक्षा	आन्तरिक-मूल्यांकनम्	पूर्णांकः
VVJY201	CC 1	ज्योतिर्गणितम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY202	CC 2	मुहूर्तशास्त्रम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY203	CC 3	खगोलविज्ञानम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY204	CC 4	वास्तुशास्त्रम्	05	5Hrs	60	40	100
VVYG202	EC योगः	हठयोगसिद्धान्तम्	05	5Hrs	60	40	100
VVVS201	EC वास्तुशास्त्रम्	विश्वकर्मावास्तुः					
ARSN201	EC संस्कृतम्	वैदिकसाहित्यम्					
	CS(I)	सम्प्रेषणकौशलः (Communication skills)	03	3Hrs	----- ---	60	60
	GD(I)	समूहचर्चा (प्रायोगिकम्) (GROUP DISCUSSION)	02	2Hrs	----- ---	40	40
		योगाङ्कः	30	30			600

Note-

CORE COYRSE (CC)
ELECTIVE COURSE (EC)
Communication skills (CS)
GROUP DISCUSSION (GD)

- विषयसमूहः CC1, CC2, CC3, CC4, अनिवार्यमस्ति ।
- विषयसमूहे EC छात्रः कमपि एकं विषयं चयनं कर्तुं शक्यते ।
- कम्युनिकेशन स्किल्स तथा ग्रुप डिस्कशन सर्वेषां कृते अनिवार्यमस्ति।

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए. ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)
द्वितीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC1	विषयकूटः VVJY201	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	ज्योतिर्गणितम्, प्रथमप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. प्रथमसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ कुण्डलीज्ञानं सरलं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	प्रमुखज्योतिर्विदाः तेषां कृतयश्च- 1.पराशरः 2. आर्यभट्टप्रथमः 3. आर्यभट्टद्वितीयः 4. वराहमिहिरः 5. ब्रह्मगुप्तः 6. भास्कराचार्यप्रथमः 7. भास्कराचार्यद्वितीयः 8. लगधः 9. राजाभोजः 10. लल्लः 11. केशवः 12. गणेशः 13. श्रीरामः 14. नीलकण्ठः 15. वैद्यनाथः 16. कल्याणवर्मा 17. बापूदेवशास्त्री 18. वेंकटेशबापूकेतकरः 19. सुधाकरद्विवेदी 20. शङ्करबालकृष्णदीक्षितः ।	12
02	इष्टकालसाधनम्, लङ्कोदय-देशोदयमानानयनम्, मानभिन्नताकारणम्, नाक्षत्रकालसाधनम्, लग्नानयनस्य आर्षलग्नसारिणी एवं साम्पातिकविधिः ।	12
03	भयात्-भभोगसाधनम्, चन्द्रस्पष्टीकरणस्य प्राचीनविधिः, चन्द्रगतिसाधनम्, चन्द्रस्पष्टीकरणम्, चन्द्रगतिसूत्रस्योपपत्तिः, पञ्चाङ्गस्थ ग्रहपङ्क्तिः स्पष्टग्रहसाधनपर्यन्तम् (धन तथा ऋणचालनम्, गोमूत्रिका/त्रैराशिक तथा वर्तमान आनुपातिकविधिः ।	12
04	दक्षिणाक्षांशेषु लग्नानयनम्, दशमभाव निरूपणम्, षष्ठांशसाधनम्, द्वादशभावचलितचक्रसाधनम्	12
05	विंशोत्तरीदशा- अन्तर्दशासाधनम्, भुक्त-भोग्यदशा, अन्तर्दशाचक्रमानम् सप्तवर्गसाधनम् – होरा-द्रेष्काण-नवमांश-सप्तमांश-द्वादशांश-त्रिंशंशश्च	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
सज्जन (म.प्र.)

पाठ्यपुस्तक संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशंसितपुस्तकानि -

1. भारतीय ज्योतिषः डॉ. नेमिचन्द्र शास्त्री, भारतीय ज्ञानपीठ, नई दिल्ली
2. Table of Ascendants: M.K. Lahiri Astro Research Bureau, Calcutta.
3. बृहत्पाराशरहोराशास्त्रम्: श्री गणेशदत्त पाठक, सावित्री ठाकुर प्रकाशन, वाराणसी
4. Lahiri's Indian Ephemeris of Planets. N.C. Lahiri, Astro Research Bureau, Calcutta.
5. भारतीय कुण्डली विज्ञानः मीठालाल ओझा, वाराणसी

अनुशंसित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रमः-

- 1- Sanskrit.inira.fr/
2. learnsanskrit.cc/index
3. sanskrit.samskrutam.com
4. swayam.gov.in

भाग- द अनुशंसितमूल्याङ्कनविधिः

पूर्णाङ्काः 100

सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40

विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60

समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम्

सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):

Assignment/प्रस्तुतीकरणम्

पूर्णाङ्काः 40

विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्

अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05

5×1=5

अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)

5×3=15

अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)

5×8=40
पूर्णाङ्कः -60

योगः

100

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग

महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय

राजौन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

द्वितीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC2	विषयकूटः VVJY202	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	मुहूर्तशास्त्रम्, द्वितीयप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. प्रथमसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ मुहूर्तचिन्तामणेः ज्ञानं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	मुहूर्तचिन्तामणिः - अध्यायः 1 - (तिथिस्वामी, नन्दादिसञ्ज्ञा, सिद्धियोगः, आनन्दादियोगः, रवियोगः, शुभकार्येषु वर्ज्यकालः, होलिकाष्टकम्, भद्राविचारः, गुरुशुक्रास्तयोः वर्जितकार्यम्) ।	12
02	मुहूर्तचिन्तामणिः - अध्यायः 2 - नक्षत्रप्रकरणम् (नक्षत्रेशः, ध्रुवादिसञ्ज्ञा, नववस्त्रविचारः, अपहृतवस्तुविचारः, होमाहुतिः एवम् अग्निवासविचारः, पंचकविचारः, त्रिपुष्करयोगः, मूलविचारः, जलाशयः एवं देवप्रतिष्ठा) ।	12
03	मुहूर्तचिन्तामणिः - अध्यायः 3 - संक्रान्तिप्रकरणम् (घोरादिविचारः, पर्वकालः, सुप्तादिविचारः) अध्यायः 4 - ग्रहगोचरप्रकरणम् (शुभगोचरम् एवं वेधस्थान, ग्रहणफलम्, चन्द्रबले विशेषः, नवग्रहमुद्रिका, ताराविचारः, दानपदार्थानि) ।	12
04	मुहूर्तचिन्तामणिः - अध्यायः 6 - विवाहप्रकरणम् (प्रारम्भतः श्लोक-42 षड्वर्गविचारं यावत्) । (विवाहविषयकप्रश्नः, वैधव्ययोगः एवम् दोषशमनोपायः, वरवरणम् तथा कन्यावरणमुहूर्तः, कालशुद्धिः, त्रिज्येष्ठदोषः, अष्टकूट-विचारः) ।	12
05	मुहूर्तचिन्तामणिः - अध्यायः 6 - विवाहप्रकरण (श्लोक 43 तः समाप्तिं यावत्) (कर्तरी- सग्रह-वेध-लत्ता-क्रान्तिसाम्यादि विवाहलम्नदोषः, विवाहहेतु प्रशास्तलम्नं नवमांशश्च, गोधूलिप्रशंसा) ।	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

अनुशंसितपुस्तकानि -

1. मुहूर्तचिन्तामणि श्रीरामाचार्य, टीकाकार: केदारदत्त जोशी, मोतीलाल बनारसीदास, प्रकाशन, दिल्ली।
2. मुहूर्तचिन्तामणि श्रीरामाचार्य, टीकाकार: डॉ. सुरेशचन्द्र मिश्र, रंजन पब्लिकेशन्स, दिल्ली।

अनुशंसित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-

1- Sanskrit.inira.fr/

2. learnsanskrit.cc/index

3. sanskrit.samskrutam.com

4. swayam.gov.in

भाग- द अनुशंसितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्काः 100

सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40

विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60

समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम्

सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):

Assignment/प्रस्तुतीकरणम्

पूर्णाङ्काः 40

अनुभाग: अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05

5×1=5

अनुभाग: ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)

5×3=15

अनुभाग: स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05
(प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)

5×8=40
पूर्णाङ्कः -60

योगः

100

विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)
द्वितीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC3	विषयकूटः VVJY203	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	खगोलविज्ञानम्, तृतीयप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. प्रथमसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ खगोल-वेधज्ञानेन ज्योतिषस्य वैज्ञानिकतां ज्ञाप्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	ब्रह्माण्डपरिचयः, भारतीय-आधुनिकमतानुसारब्रह्माण्डोत्पत्तिः नासदीयसूक्तम्, हिरण्यगर्भसूक्तम्, लाप्लासादिसिद्धान्तः, बिगबैंगसिद्धान्तः ।	12
02	सौरमण्डलपरिचयः, ग्रह-पृथ्वीपरिचयः ।	12
03	राशि-नक्षत्रमण्डलः, अन्य तारामण्डलः तथा भिन्न ऋतौ आकाशदर्शनम्	12
04	(1) वेधपरम्परा (प्राचीनवेधशास्त्रिणां परिचयः च) (2) वेधयन्त्राणां सचित्रपरिचयः – चक्रयन्त्र-चापयन्त्र-तुरीययन्त्र-नाडीवलययन्त्र-घटिकायन्त्र-शङ्कुयन्त्र-फलकयन्त्र-यष्टियन्त्र-सम्राट्यन्त्र-भित्तीयन्त्र-दिगंशयन्त्र-राशिवलययन्त्र-सूर्यघड़ी । (3) आधुनिकवेधयन्त्रपरिचयः – टेलीस्कोप-इक्वेटोरियलटेलीस्कोप-जेनिथटेलीस्कोप-टॉवरटेलीस्कोप-एक्स-रे टेलीस्कोप-अल्ट्रावायलेटटेलीस्कोप-फिलरमाइक्रोमीटर-स्प्रेटलेवल-स्पेक्ट्रोस्कोप-फोटो कैमरा इत्यादयः ।	12
05	(1) भारतस्य प्रसिद्धवेधशालानां परिचयः जयसिंहद्वितीयद्वारानिर्मितवेधशाला – उज्जैन-जयपुर-दिल्ली-मथुरा एवं काशी । जयसिंहपरम्परायाः आधुनिकभारतीयवेधशाला - सम्पूर्णानन्दवि.वि. काशी-डोंगला-उज्जैन-शान्तिकुंज-हरिद्वार-	12

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

मद्रास-कोडईकनाल-नैनीताल-उटकमण्ड-तारामण्डल-कोलकाता ।		
(2) भारतेतरप्रसिद्धवेधशालाणां परिचयः ग्रीनविच-माउण्टविल्सन-याक्स-माउण्टपालमोर-आईस्टाईन ।		
भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्		
पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्		
अनुशासितपुस्तकानि -		
1. ब्रह्माण्ड और ज्योतिष रहस्य	- नंदलाल दशोरा	- रणधीर प्रकाशन, हरिद्वार
2. भारतीय ज्योतिष	- शंकरबालकृष्ण दीक्षित	- उ.प्र.हिन्दी संस्थान, लखनऊ
3. ब्रह्माण्ड और सौर परिवार	- डॉ. देवीप्रसाद त्रिपाठी,	- मान्यता प्रकाशन, नईदिल्ली
4. प्रस्तर वेधशाला	- भास्कर शर्मा श्रोत्रिय	- हंसा प्रकाशन, जयपुर
5. वेधशाला वैभवम्	- विनोद शास्त्री	- हंसा प्रकाशन, जयपुर
6. भारतीय ज्योतिष यंत्रालयवेधपथ प्रदर्शक	- पं. गोकुलचन्द्र भावन	- हंसा प्रकाशन, जयपुर
7. भारतीय वेधपरम्परायाः क्रमिक विकासः	- डॉ. रवि शर्मा	- हंसा प्रकाशन, जयपुर
अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रमः-		
1- Sanskrit.inira.fr/		
2. learnsanskrit.cc/index		
3. sanskrit.samskrutam.com		
4. swayam.gov.in		
भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधिः		
पूर्णाङ्काः	100	
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40	
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60	
समयः	03:00	होरा
आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)
द्वितीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC4	विषयकूटः VVJY204	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	वास्तुशास्त्रम्, चतुर्थप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. प्रथमसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ वास्तुकर्म सरलं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्ण व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	1.वास्तुपुरुषस्योत्पत्तिः लक्षणञ्च 2. भूमिचयनम् 3. वास्तुभेदाः 4. भूमिपरीक्षणम् 5. भूम्याकारः 6. भूमेः प्लवः	12
02	1. गृहारम्भकाले विचारणीयविषयः (मुहूर्तादयः) 2. गृहमेलापकविचारः (काकिणी, वर्गः) 3. आयव्ययादिविचारः 4. शालाघ्रुवाङ्कः, गृहनामाक्षरः, षोडशगृहनामानि 5. वृषवास्तुचक्रम् एवं लग्नशुद्धिः	12
03	1. एकाशीतिपदवास्तुमण्डलम् 2. चतुःषष्टिवास्तुमण्डलम् 3. पदानुसारगृहविन्यासः 4. द्वारनिर्माणम् 5. जलस्थानस्य निर्धारणम् 6. शुभवृक्षाः- वनस्पतयश्च	12
04	1. खननविधिः 2. वार-राशि-नक्षत्राद्यनुसारं राहुस्थितिविचारः 3. शल्यनिष्कासनम् 4. गर्भविन्यास-सामग्री 5. अहिबलचक्रम्	12
05	1. गृहप्रवेशः 2. गृहप्रवेशमुहूर्तविचारः 3. कलशचक्रशुद्धिः 4. वास्तुशान्तिः 5. वेधविचारः	12

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

<p>अनुशासितपुस्तकानि -</p> <p>1. विश्वकर्माप्रकाश, टीकाकार - गणेशदत्त पाठक, श्री ठाकुर प्रसाद पुस्तक भण्डार, वाराणसी</p> <p>2. बृहद्वास्तुमाला, श्री रामनिहोर द्विवेदी, चौखम्बा सुरभारती ग्रन्थमाला, वाराणसी</p>		
<p>अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-</p> <p>1- Sanskrit.inira.fr/ 2. learnsanskrit.cc/index 3.sanskrit.samskrutam.com 4.swayam.gov.in</p>		
<p>भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:</p>		
<p>पूर्णाङ्काः 100</p> <p>सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40</p> <p>विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60</p> <p>समयः 03:00 होरा</p>		
<p>आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):</p>	<p>Assignment/प्रस्तुतीकरणम्</p>	<p>पूर्णाङ्काः 40</p>
<p>विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्</p>	<p>अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05</p>	<p>5×1=5</p>
	<p>अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)</p>	<p>5×3=15</p>
	<p>अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)</p>	<p>5×8=40 पूर्णाङ्कः -60</p>
	<p>योगः</p>	<p>100</p>

 विभागाध्यक्ष
 ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
 महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
 वाराणसी (उ.प्र.)

एम्.ए.ज्योतिर्विज्ञान-सत्रार्द्धपरीक्षापाठ्यक्रमः

(Programme Code – MA-JYV)

तृतीयसत्रार्द्धः

2022-23

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः देवासमार्गः, उज्जयिनी (म.प्र.) 456010

दूरभाषः- (0734) 2526044, दूरप्रेषः- (0734) 2524845

अणुसङ्केतः - regpsvvp@rediffmail.com, अन्तर्जालपुटम्- www.mpsvv.ac.in

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

स्नातकोत्तर परीक्षा कार्यक्रमः
(एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्)
(Programme Code – MA-JYV)
(सी.बी.सी.एस.)
परीक्षा-योजना
तृतीयसत्रार्द्धः

विषयकूटः	पाठ्यक्रम-कूटः	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	पाठ्यक्रमस्य क्रेडिटमानम्	प्रतिसप्ताह-अध्ययनहोरा	बाह्य परीक्षा	आन्तरिक-मूल्यांकनम्	पूर्णांकः
VVJY301	CC 1	उच्चतरज्योतिर्गणितम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY302	CC 2	फलितज्योतिषम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY303	CC 3	संहिताज्योतिषम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY304	CC 4	प्रौढवास्तुविज्ञानम्	05	5Hrs	60	40	100
VVYG303	EC योगः	योगस्यानुप्रयोगः एवं शिक्षणविधयः					
VVVS302	EC वास्तुशास्त्रम्	भोजवास्तुः					
ARSN304	EC संस्कृतम्	संस्कृतसाहित्येतिहासः					
	CS(I)	सम्प्रेषणकौशलः (Communication skills)	03	3Hrs	----- ----	60	60
	GD(I)	समूहचर्चा (प्रायोगिकम्) (GROUP DISCUSSION)	02	2Hrs	----- ----	40	40
		योगाङ्कः	30	30			600

Note-

CORE COURSE (CC)
ELECTIVE COURSE (EC)
Communication skills (CS)
GROUP DISCUSSION (GD)

7. विषयसमूहः CC1, CC2, CC3, CC4, अनिवार्यमस्ति ।
8. विषयसमूहे EC छात्रः कमपि एकं विषयं चयनं कर्तुं शक्यते ।
9. कम्युनिकेशन स्किल्स तथा ग्रुप डिस्कशन सर्वेषां कृते अनिवार्यमस्ति।

विभागाध्यक्षा
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौन (म.प्र.)

एम.ए. ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

तृतीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CCI	विषयकूटः VVJY301	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	उच्चतरज्योतिर्गणितम्, प्रथमप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. द्वितीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ वेदाङ्गज्योतिषज्ञानं भविष्यति । ➤ पञ्चाङ्गगणितस्य ज्ञानं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	पञ्चसिद्धान्तिका अध्यायः 15 - ज्योतिषोपनिषद् (सम्पूर्णम्) अध्यायः 09 - सूर्यचन्द्रमध्यममानम् (श्लोक संख्या 1 एवं 2)	12
02	पञ्चसिद्धान्तिका अध्याय 16 - ग्रहमध्यममानम् (सम्पूर्णम्)	12
03	सूर्यसिद्धान्तः अध्यायः 1 - मध्यमाधिकारः (श्लोकसंख्या 1 तः 40 पर्यन्तम्) (कालप्रकारः, मूर्तामूर्तकालः, युगमानम्, ब्रह्मायु, ग्रहभगणः, सावनदिनम्, महायुग-कल्पमानानुसारेण सावनदिनसंख्या) ।	12
04	सूर्यसिद्धान्तः अध्यायः 1 - मध्यमाधिकारः (श्लोकसंख्या 41 तः समाप्तिपर्यन्तम्) । (अहर्गणसाधन-मध्यमग्रहानयन-भूपरिधि-रेखादेश-स्फुटभूपरिधिः) ।	12

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तक संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशासितपुस्तकानि -

- 1 सूर्यसिद्धान्त (सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय द्वारा प्रकाशित)
- 2 सूर्यसिद्धान्त - अंग्रेजी अनुवाद सहित - आर.ई.वर्गीज (अनुवादक) (इन्डोलाजिकल बुक हाउस, वाराणसी, दिल्ली)
- 3 सूर्यसिद्धान्त- टीकाकार कपिलेश्वर शास्त्री, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी, 2001
- 4 पञ्चसिद्धान्तिका - सुधाकर द्विवेदी (टीका) तथा सी थिबोट (अंग्रेजी अनुवाद) (चौखम्बा संस्कृत सीरिज ऑफिस, वाराणसी-1)
- 5 पञ्चसिद्धान्तिका, - टी.एस.कुप्पन शास्त्री तथा के.बी.शर्मा (सम्पादन) (पी.पी.एस.टी. फाउन्डेशन, अड्यार, मद्रास - 1993)
- 6 वेदांग ज्योतिष - डॉ. सुरेशचंद्र मिश्र, रंजन पब्लिकेशन्स, नईदिल्ली।
- 7 वैदिक ज्योतिष - डॉ. गिरिजाशंकर शास्त्री - चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी।

अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-

- 1- Sanskrit.inira.fr/
2. learnsanskrit.cc/index
- 3.sanskrit.samskrutam.com
- 4.swayam.gov.in

भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्काः 100
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60
समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभागा
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय,
राजौरी (म.प्र.)

<p style="text-align: center;">एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम् M.A. Jyotirvigyan (Programme Code – MA-JYV) तृतीयसत्रार्द्धः</p>			
<p style="text-align: center;">भाग-अ परिचयः</p>			
1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC2	विषयकूटः VVJY302	सत्रम्- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	फलितज्योतिषम्, द्वितीयप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. द्वितीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ फलादेश-दक्षता आगमिष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35
<p style="text-align: center;">भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः</p>			
<p>व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः) संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा</p>			
इकाई	विषयः		अङ्काः
01	जातकपारिजातः अध्यायः 7 - राजयोगाध्यायः (श्लोकसंख्या 1-107 यावत्) (नीचभङ्गयोगः, पञ्चमहापुरुषादि- राजयोगः, अनफादियोगः, केमद्रुमयोगः, फलं अपवादश्च)		12
02	जातकपारिजातः अध्यायः 7 - राजयोगाध्यायः (श्लोकसंख्या 108 तः समाप्तिपर्यन्तम्) (शकट-गजकेसरी- नाभस-श्रीनाथादियोगाः) ।		12
03	योगचिन्तामणिः (पताका-चिन्तामणादयः विविधयोगाः भावफलञ्च)		12
04	सारावली अध्यायः 06 - कारकाध्यायः, अध्यायः 07 - वारेशादिकारकाध्यायः		12

14 भागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौन (म.प्र.)

अध्याय: 11 – चन्द्रारिष्टभङ्गाध्यायः, अध्याय: 12 – अरिष्टभङ्गाध्यायः ।		
भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्		
पाठ्यपुस्तक संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्		
अनुशासितपुस्तकानि -		
1.जातक पारिजात (श्री वैद्यनाथ विरचित)	- कपिलेश्वर शास्त्री (चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी)	
2.जातक पारिजात	- गोपेश कुमार ओझा - मोतीलालबनारसी दास, दिल्ली।	
3.सारावली	- कल्याणवर्मा, मुरलीधर चतुर्वेदी (मोतीलाल बनारसीदास, वाराणसी)	
4.योगचिन्तामणि: और व्यवहार ज्योतिष	- डॉ. राजेश्वरशास्त्री मुसलगाँवकर, चौखम्बा संस्कृत संस्थान, वाराणसी।	
अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-		
1- Sanskrit.inira.fr/		
2. learnsanskrit.cc/index		
3. sanskrit.samskrutam.com		
4. swayam.gov.in		
भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:		
पूर्णाङ्काः	100	
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40	
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60	
समयः	03:00 होरा	
आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभाग: अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभाग: ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभाग: स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

तृतीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC3	विषयकूटः VVJY303	सत्र- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	संहिताज्योतिषम्, तृतीयप्रश्नपत्रम् -	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. द्वितीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ संहिताज्योतिषस्य व्यापकता वैज्ञानिकताविषये नैपुण्यता आगमिष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाः-35
भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः			
व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः) संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा			
इकाई	विषयः		अङ्काः
01	बृहत्संहिता अध्यायः 1 उपनयनाध्यायः (ज्योतिषत्रिस्कन्धः), 2. सांवत्सरसूत्राध्यायः (दैवज्ञलक्षणम्, संहितापदार्थः, ज्योतिषस्य महत्त्वम्), 3. आदित्यचाराध्यायः (अयनप्रवृत्ति-त्वष्टा-तामसकीलक-ऋत्वनुसारं उदयकालिकसूर्यवर्णः, प्रतिसूर्यः, ऊर्ध्वकरः)		12
02	बृहत्संहिता अध्यायः 4. चन्द्रचाराध्यायः (चन्द्रप्रकाश-चन्द्रसंस्थान-शृङ्गवेधफलम्), अध्यायः 5. राहुचाराध्यायः (राहुस्वरूपविषयकं विभिन्नमतानुसारेण ग्रहण एवं मोक्षप्रकारः, पर्वम्, खांशाः, ग्रहणवर्णम्) अध्यायः 6. भौमचाराध्यायः (उष्णादि पञ्चभौममुखम्)		12
03	बृहत्संहिता अध्यायः .7 बुधचाराध्यायः (बुधगतिः), 8. बृहस्पतिचाराध्यायः (महाकार्तिकादि वर्षसंवत्सर-पुरुषसंवत्सरादि स्वामी तथा युगेशः, प्रभवादि संवत्सरफलम्), 9. शुक्रचाराध्यायः (वीथी तथा मण्डलम्) 10. शनैश्चरचाराध्यायः (नक्षत्रचारफलम्)		12
04	बृहत्संहिता अध्यायः 11. केतुचाराध्यायः (त्रिविधकेतुः, केतुपरिभाषा, केतुशुभाशुभत्वम्), 15. नक्षत्रव्यूहाध्यायः (नक्षत्रसम्बन्धीविषयः) 16. ग्रहभक्तियोगाध्यायः (ग्रहसम्बन्धीविषयः) 19. ग्रहवर्षफलाध्यायः		12

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

05	बृहत्संहिता अध्यायः 21. गर्भलक्षणाध्यायः (मेघगर्भलक्षणम्) 24. रोहिणीयोगाध्यायः (बीजज्ञानम्) 26. आषाढीयोगाध्यायः (तुलाकोशरहस्यम्, वातचक्रफलम्) 28. सद्योवर्षणाध्यायः (प्रश्न-शकुन-गोचरादि वर्षाविचारः)	12
भाग स- अनुशंसिताध्ययनसंसाधनम्		
पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्		
अनुशंसितपुस्तकानि -		
1.	बृहत्संहिता - वराहमिहिर - अच्युतानन्द झा (चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी 1977)	
2.	मुण्डेन एस्ट्रोलॉजी - राफेल	
अनुशंसित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रमः-		
1- Sanskrit.inira.fr/		
2. learnsanskrit.cc/index		
3. sanskrit.samskrutam.com		
4. swayam.gov.in		
भाग- द अनुशंसितमूल्याङ्कनविधिः		
पूर्णाङ्काः	100	
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40	
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60	
समयः	03:00 होरा	
आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकालनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)
तृतीयसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC4	विषयकूटः VVJY304	सत्र- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	प्रौढवास्तुविज्ञानम्, चतुर्थप्रश्नपत्रम्	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. द्वितीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ वास्तुज्ञाने दक्षता भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	मयमतम् अध्यायः 7 – पदविन्यासः (सकल-मण्डूक-परमशायी आदि पदविन्यासः) अध्यायः 12 – गर्भविन्यासः (विभिन्न कक्ष- देवालयादि गर्भविन्यासः) अध्यायः 14 – अधिष्ठानविधानम् (श्लोक 1 तः 15 पर्यन्तम्) अध्यायः 15- पादप्रमाणद्रव्यपरिग्रहविधानम् (स्तम्भलक्षण-शिला-इष्टिका-काष्ठलक्षणञ्च)	12
02	मयमतम् अध्यायः 19 – एकभूमिविधानम् (धामपर्यायः, द्वार-भवनभेदश्च) अध्यायः 20 – द्विभूमिविधानम् (भवनभेदः) अध्यायः 21 – त्रिभूमिविधानम् (भवनभेद-तोरण-सोपानञ्च)	12
03	मयमतम् अध्यायः 24 – गोपुरविधानम् (पञ्चविधगोपुरम्) अध्यायः 25 - मण्डपसंभाविविधानम् (श्लोक 1 तः 55 पर्यन्तम्) (मण्डपप्रयोजन-मण्डपनाम- प्रपा- रङ्ग-यज्ञकुण्डलक्षणञ्च) अध्यायः 26 - शालाविधानम् (श्लोक 1 तः 85 पर्यन्तम्) (शालाविस्तार-आयाम-उत्सेध-दण्डादि विविधभेदाः)	12
04	मयमतम् अध्यायः 27 – चतुर्गृहविधानम् (वाटभित्ति-खलूरिका-अन्नागारादि विविधभवनञ्च) अध्यायः 28 – गृहप्रवेशः अध्यायः 30 - द्वारविधानम् (श्लोक 1 तः 54 पर्यन्तम्) (द्वारमानं, शुभाशुभत्वम्)	12
05	मयमतम् अध्यायः 35 - अनुकर्मविधानम् (जीर्णोद्धार नियमाः) बृहत्संहिता अध्यायः 58 - प्रतिमालक्षणम् (अङ्गप्रमाणं, विभिन्न देवानां स्वरूपम्)	12
भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्		

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौदन (म.प्र.)

भाग स- अनुशंसिताध्ययनसंसाधनम्		
पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्		
अनुशंसितपुस्तकानि -		
1. मयमत - ब्रूनो डेगोन्स (अनुवादक)(अंग्रेजी)(मोतीलाल बनारसीदास पब्लिकेशन्स, नई दिल्ली)		
2. मयमतम् - शैलजा पाण्डेय - चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी		
3. बृहत्संहिता - वराहमिहिर - अच्युतानन्द झा (चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी 1977)		
अनुशंसित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-		
1- Sanskrit.inira.fr/		
2. learnsanskrit.cc/index		
3.sanskrit.samskrutam.com		
4.swayam.gov.in		
भाग- द अनुशंसितमूल्याङ्कनविधिः		
पूर्णाङ्काः 100		
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40		
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):60		
समयः 03:00 होरा		
आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

एम्.ए.ज्योतिर्विज्ञान-सत्रार्द्धपरीक्षापाठ्यक्रमः

(Programme Code – MA-JYV)

चतुर्थसत्रार्द्धः

2022-23

महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयः देवासमार्गः, उज्जयिनी (म.प्र.) 456010

दूरभाषः- (0734) 2526044, दूरप्रेषः- (0734) 2524845

अणुसङ्केतः - regpsvtmp@rediffmail.com, अन्तर्जालपुटम्- www.mpsvv.ac.in

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

स्नातकोत्तर परीक्षा कार्यक्रमः
(एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्)
(Programme Code – MA-JYV)
(सी.बी.सी.एस.)
परीक्षा-योजना
चतुर्थसत्रार्द्धः

विषयकूटः	पाठ्यक्रम-कूटः	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	पाठ्यक्रमस्य क्रेडिटमानम्	प्रतिसप्ताह-अध्ययनहोरा	बाह्य परीक्षा	आन्तरिक-मूल्यांकनम्	पूर्णांकः
VVJY401	CC 1	उच्चतरज्योतिर्गणितम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY402	CC 2	फलितज्योतिषम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY403	CC 3	संहिताज्योतिषम्	05	5Hrs	60	40	100
VVJY404	CC 4	प्रौढवास्तुविज्ञानम्	05	5Hrs	60	40	100
VVYG403	EC योगः	भारतीयदर्शनं एवं मानव चेतना	05	5Hrs	60	40	100
VVVS403	EC वास्तुशास्त्रम्	भोजवास्तुः					
ARSN404	EC संस्कृतम्	संस्कृतसाहित्येतिहासः					
	CS(I)	सम्प्रेषणकौशलं (Communication skills)/लघुशोधप्रबन्धः	03	3Hrs	----- -----	60	60
	GD(I)	समूहचर्चा (प्रायोगिकम्) (GROUP DISCUSSION)	02	2Hrs	----- -----	40	40
		योगः	30	30	300	200	600

Note-

CORE COYRSE (CC)
ELECTIVE COURSE (EC)
Communication skills (CS)
GROUP DISCUSSION (GD)

10. विषयसमूहः CC1, CC2, CC3, CC4, अनिवार्यमस्ति ।
11. विषयसमूहे EC छात्रः कमपि एकं विषयं चयनं कर्तुं शक्यते ।
12. कम्युनिकेशन स्किल्स तथा ग्रुप डिस्कशन सर्वेषां कृते अनिवार्यमस्ति।

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

चतुर्थसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC1	विषयकूटः VVJY401	सत्र- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	उच्चतरज्योतिर्गणितम्, प्रथमप्रश्नपत्रम् -	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. तृतीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ पञ्चाङ्गगणितस्य ज्ञानं भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	सिद्धान्तशिरोमणिः – गोलाध्यायः, अध्यायः 3 -भुवनकोशः (भूमेः निराधारत्वं, गुरुत्वाकर्षणसिद्धान्तः, भूगोलव्यवस्था, भूपरिधिः)	12
02	सूर्यसिद्धान्तः अध्यायः 2 - स्पष्टाधिकारः (श्लोक संख्या 01 तः 33 यावत्) (शीघ्रोच्चादिगतिहेतुः, अष्टविधग्रहगतिः, ज्यापिण्ड- परमापक्रमज्या-क्रान्तिसाधन-ज्यासाधनञ्च)	12
03	सूर्यसिद्धान्तः अध्यायः 2 - स्पष्टाधिकारः (श्लोक संख्या 34 तः 55 यावत्) (ग्रहाणां मन्दशीघ्रपरिधिः, मन्दफलसाधनविधिः, शीघ्रफलसाधनविधिः)	12
04	सूर्यसिद्धान्तः अध्यायः 2 - स्पष्टाधिकार (श्लोक संख्या 56 तः समाप्तिपर्यन्तम्) (शरानयनं, चरसंस्कारः, दिनरात्रिमानं, नक्षत्र-करणज्ञानम्) अध्यायः 14 - मानाध्यायः (सम्पूर्णम्) (नवविधकालमानं, विविधकालमानां व्यावहारिकोपयोगः)	12
05	सूर्यसिद्धान्तः अध्यायः 12 - भूगोलाध्यायः (सम्पूर्णम्) (भूगोलव्यवस्था, अक्षांशभेदात् विविधाहोरात्रमानं, भचक्रभ्रमणम्) अध्यायः 13 - ज्योतिषोपनिषदध्यायः (सम्पूर्णम्) (गोल-शङ्कु-कपालादि यन्त्रवर्णनम्)	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

विभागाध्यक्ष

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
वाराणसी (उ.प्र.)

पाठ्यपुस्तक संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशंसितपुस्तकानि -

- 1.सूर्यसिद्धान्त (सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय द्वारा प्रकाशित)
- 2.सूर्यसिद्धान्त - अंग्रेजी अनुवाद सहित - आर.ई.वर्गीज (अनुवादक) (इन्डोलाजिकल बुक हाउस, वाराणसी, दिल्ली)
3. सूर्यसिद्धान्त- टीकाकार कपिलेश्वर शास्त्री, चौखम्भा संस्कृत संस्थान, वाराणसी, 2001
- 4.सिद्धांतशिरोमणि गोलाध्याय-भास्कराचार्य व्याख्याकार- केदारदत्तजोशी (मोतीलाल बनारसी दास, नई दिल्ली)

अनुशंसित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम-

- 1- Sanskrit.inira.fr/
2. learnsanskrit.cc/index
- 3.sanskrit.samskrutam.com
- 4.swayam.gov.in

भाग- द अनुशंसितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्काः	100
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60
समयः	03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विद्यमानाचार्य
 उद्योग एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
 महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
 उज्जैन (म.प्र.)

एम.ए. ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

चतुर्थसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC2	विषयकूटः VVJY402	सत्र- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	फलितज्योतिषम्, द्वितीयप्रश्नपत्रम् -	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. तृतीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ फलादेश-दक्षता आगमिष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	जातकपारिजातः अध्यायः 11 - प्रथमद्वितीयभावफलाध्यायः	12
02	जातकपारिजातः अध्यायः 12 - तृतीयचतुर्थभावफलाध्यायः	12
03	जातकपारिजातः अध्यायः 13 - पंचमषष्ठभावफलाध्यायः	12
04	जातकपारिजातः अध्यायः 14 – सप्तमअष्टमनवमभावफलाध्यायः (श्लोकसंख्या 38-44 त्यक्त्वा)	12
05	जातकपारिजातः अध्यायः 15 - दशमएकादशद्वादशभावफलाध्यायः	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशासितपुस्तकानि -

1. जातक पारिजात - कपिलेश्वर शास्त्री (टीकाकार) चौखम्बा प्रकाशन, वाराणसी

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राजौली (म.प्र.)

अनुशासित-समकक्ष-ऑनलाईन-पाठ्यक्रम-

1- Sanskrit.inira.fr/

2. learnsanskrit.cc/index

3.sanskrit.samskrutam.com

4.swayam.gov.in

भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्काः 100
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE): 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE): 60
समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विश्वविद्यालय
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
राज्येन (म.प्र.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

चतुर्थसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC3	विषयकूटः VVJY403	सत्र- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	संहिताज्योतिषम्, तृतीयप्रश्नपत्रम् –	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. तृतीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO)	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ संहिताज्योतिषस्य व्यापकता वैज्ञानिकताविषये नैपुण्यता आगमिष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)
संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	बृहत्संहिता अध्यायः 32 भूकम्पलक्षणाध्यायः, 34 परिवेशलक्षणाध्यायः, 42 अर्घकांडाध्यायः, 45 उत्पाताध्यायः	12
02	बृहत्संहिता अध्यायः 51 अङ्गविद्याध्यायः, 68 पुरुषलक्षणाध्यायः*, 70 कन्यालक्षणाध्यायः* *(सिर-हस्त-पाद-केश-मुखमण्डलस्य विशेषसन्दर्भे) *	12
03	रत्नविमर्शः - परिभाषा, उत्पत्तिविषयकं प्राचीनार्वाचीनमतं, प्रकारः, परीक्षा, शुभाऽशुभत्वं, प्राप्तिस्थलं, धारणमुहूर्तः एवं धारणविधिः बृहत्संहिता- अध्यायः 80 रत्नपरीक्षाध्यायः, 81 मुक्तालक्षणाध्यायः, 82 पद्मरागलक्षणाध्यायः	12
04	बृहत्संहिता अध्यायः 86 शाकुनाध्यायः, 88 विरुताध्यायः, 89 श्वचक्राध्यायः, 99 वायसविरुताध्यायः	12
05	बृहत्संहिता अध्यायः 100 करणगुणाध्यायः, 101 नक्षत्रजातकाध्यायः, 103 विवाहपटलाध्यायः, 104 ग्रहगोचराध्यायः	12

भाग स- अनुशंसिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

अनुशंसितपुस्तकानि -

1. बृहत्संहिता - वराहमिहिर - अच्युतानन्द झा (अनुवादक) (चौखम्बा विद्याभवन, वाराणसी 1977)
2. रत्न विमर्श - डॉ.सुरेन्द्र कुमार पाण्डेय, साहित्य संगम , इलाहाबाद।

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

3. रत्न परिचय और चिकित्सा विज्ञान - डॉ. रामकृष्ण उपाध्याय, रणधीर बुक सेल्स, हरिद्वार।

अनुशासित-समकक्ष -ऑनलाईन-पाठ्यक्रम-

1- Sanskrit.inira.fr/

2. learnsanskrit.cc/index

3.sanskrit.samskrutam.com

4.swayam.gov.in

भाग- द अनुशासितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्कः 100
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्कः (CCE): 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE): 60
समयः 03:00 होरा

आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्कः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि योगिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
सुरजीत (प.प.)

एम.ए.ज्योतिर्विज्ञानम्
M.A. Jyotirvigyan
(Programme Code – MA-JYV)

चतुर्थसत्रार्द्धः

भाग-अ परिचयः

1.	पाठ्यक्रमस्य कूटः CC4	विषयकूटः VVJY404	सत्र- 2022-2023
2.	पाठ्यक्रमस्य शीर्षकः	प्रौढवास्तुविज्ञानम्, चतुर्थप्रश्नपत्रम् -	
3.	पाठ्यक्रमस्य प्रकारः (कोर कोर्स/ इलेक्टिव)	मुख्यविषयः (Core Course)	
4.	पूर्वापेक्षा (Pre-requisite) (If any)	महर्षिपाणिनिसंस्कृतवैदिकविश्वविद्यालयतः ज्योतिर्विज्ञानविषये एम.ए. तृतीयसत्रार्द्धोत्तीर्णाः छात्राः प्रवेशाय अर्हाः भविष्यन्ति ।	
5.	पाठ्यक्रमस्य अध्ययनोपलब्धिः (Course Learning Outcomes (CLO))	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ज्योतिषशास्त्रस्य प्रमाणिकं ज्ञानं भविष्यति । ➤ वास्तुज्ञाने दक्षता भविष्यति । ➤ स्ववृत्त्यर्थं (स्वरोजगारे) साहाय्यं भविष्यति । 	
6.	क्रेडिटमानम्	5 क्रेडिटमानम्	
7.	पूर्णाङ्काः	अधिकतमाङ्काः- 100	न्यूनतमोत्तीर्णाङ्काः-35

भाग-ब, पाठ्यक्रमस्य विषयवस्तुः

व्याख्यानस्य सम्पूर्णं सङ्ख्या (प्रति सप्ताहं पञ्चकालांशाः)

संपूर्णं व्याख्यानकालः 75 होरा

इकाई	विषयः	अङ्काः
01	वास्तुशास्त्रस्येतिहासः वेदपुराणेतिहासे च वास्तुः, प्रमुखवास्तुशास्त्रिणां परिचयः (यथा - विश्वकर्मा, मयः, वेदव्यासः, भोजः, टोडरमलः, रामदैवज्ञः, मण्डनादिनाम्)	12
02	ग्रामनियोजनम् मयमतं अध्यायः 5 – मानोपकरणं (विविधमानं, शिल्पीलक्षणम्) अध्यायः 9 - ग्रामविन्यासः (वसतिविन्यासप्रकारः, आयादिसाधनं, वीथीविधानं, ग्रामभेदः, देवप्रासादस्थानं, देवालयगर्भविन्यासः)	12
03	नगरनियोजनम् मयमतं अध्यायः 10 – नगरविधानं (नगरमानं, राजधान्यादीनां लक्षणं, अन्तरापणम्) वास्तुमण्डनं अध्यायः 3 - श्लोक 84 तः समाप्तिपर्यन्तम् (जलाशयानां प्रकारः, उद्यानविचारः)	12
04	मन्दिरस्थापत्यम् बृहत्संहिता अध्यायः 55 – प्रासादलक्षणाध्यायः (20 प्रासादभेदाः) मन्दिरस्थापत्यस्य विभिन्नशैली – नागर-द्रविड-बेसर-गुप्त-उड़ीसा-चन्देल-ग्वालियर-मदुरा-राजस्थानजैन शैली ।	12
05	वास्तुविषयकं गुणदोषश्च वास्तुमण्डनं अध्यायः 7 - दूषणभूषणाध्यायः वास्तुरत्नाकरः अध्यायः 6 - गृहोपकरणप्रकरणम्	12

भाग स- अनुशासिताध्ययनसंसाधनम्

पाठ्यपुस्तकं संदर्भग्रंथ - अन्यसंसाधनम्

ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
उज्जैन (म.प्र.)

अनुशंसितपुस्तकानि -

1. मयमतम् - शैलजा पाण्डेय - चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी
2. भारतीय वास्तुशास्त्र का इतिहास - विद्याधर - चौखम्बा संस्कृत सीरिज
3. मन्दिर स्थापत्य का इतिहास - सच्चिदानन्द सहाय, बिहार हिन्दी ग्रन्थ अकादमी,
4. वास्तुमंडनम् . श्रीकृष्ण जुगनू चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी
5. वास्तुरत्नाकर . विन्ध्येश्वरी प्रसाद द्विवेदी चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी

अनुशंसित-समकक्ष-ऑनलाईन-पाठ्यक्रम:-

1- Sanskrit.inira.fr/

2. learnsanskrit.cc/index

3. sanskrit.samskrutam.com

4. swayam.gov.in

भाग- द अनुशंसितमूल्याङ्कनविधि:

पूर्णाङ्काः	100
सतत-व्यापकमूल्याङ्कनाङ्काः (CCE):	40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षा (UE):	60
समयः 03:00 होरा	

आन्तरिकमूल्यांकनम् सततव्यापकमूल्यांकनम् (CCE):	Assignment/प्रस्तुतीकरणम्	पूर्णाङ्काः 40
विश्वविद्यालयीयपरीक्षाकलनम्	अनुभागः अ – बहुविकल्पीयप्रश्नसङ्ख्या -05	5×1=5
	अनुभागः ब – लघूत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं द्विशतशब्दात्मकाः)	5×3=15
	अनुभागः स – दीर्घोत्तरीयप्रश्नसङ्ख्या -05 (प्रत्येकं पञ्चशतशब्दात्मकाः)	5×8=40 पूर्णाङ्कः -60
	योगः	100

विभागाध्यक्ष
ज्योतिष एवं ज्योतिर्विज्ञान विभाग
महर्षि पाणिनि संस्कृत एवं वैदिक विश्वविद्यालय
वाराणसी